

Климчик О.М.

канд. с.-г. наук,

доцент кафедри екологічної безпеки та економіки природокористування

Житомирський національний агроекологічний університет

olga-su@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Екологічна безпека суспільства тісно пов'язана з рівнем культури, освіченості та вихованості людей у цьому суспільстві. Подолання наслідків вторгнення людини у біосферну систему саморегуляції, яка формувалася у процесі еволюції планети протягом мільйонів років, вимагає особливих знань, обережності, передбачливості та високих прогностичних можливостей науки, що гарантують безпеку біосфери. Усвідомлюючи екологічну безвихідь, прогресивна світова думка перебуває у пошуку оптимальних моделей безпечного розвитку людства. Пріоритетною серед них є схвалена Конференцією ООН «Природне середовище і розвиток» модель стійкого, екологічно безпечного розвитку, що має забезпечити розв'язання соціально-економічних завдань та вирішення проблем збереження довкілля, природно-ресурсного потенціалу і здоров'я населення як вищої цінності держави. В основі цієї моделі лежить екологічний імператив – нагальна потреба дотримуватись законів Природи, розуміти й беззаперечно сприймати вимоги та обмеження, що визначаються цими законами, в усіх аспектах життєдіяльності людини.

Сьогодні в усі сфери буття людини, у тому числі й в освіту, входить принцип природовідповідності. Тому екологізацією охоплений увесь комплекс суспільного життя – наука, виробництво, економіка, культура, освіта тощо. Так, у найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства, значна увага приділяється екологічній культурі та свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію як у світі загалом, так і в окремому регіоні зокрема, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження цивілізації й біосфери в цілому.

Необхідність розширення та вдосконалення системи екологічної освіти визнана більшістю країн світу. Екологічне виховання й інформування населення, підготовка висококваліфікованих фахівців-екологів названі у програмних документах Конференції ООН «Природне середовище і розвиток» (Ріо-де-Жанейро, 1992), матеріалах ЮНЕП «Перспективи навколишнього середовища на період до 2000 р. і надалі» (1987 р.) та матеріалах Брутландської комісії «Наше спільне майбутнє» (1987 р.) одними з найважливіших засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку усіх країн світу. Необхідність переходу освітньо-виховної екології на нові науково-природничі засади усвідомлюється сьогодні і науковцями, і педагогами-практиками, і суспільством в цілому.

Екологічні знання дозволяють людині приймати правильні рішення з метою охорони і збереження навколишнього середовища, вони дозволяють їй зрозуміти, що людина і природа – єдине ціле. Екологічно освічена людина не допустить бездумного, нищівного відношення до навколишнього середовища, знайде якнайкращі варіанти взаємовідносин природи і суспільства.

Потреба у фахівцях-екологах зумовлена загостренням екологічної кризи в Україні та її регіонах, що страждають від нерационального, незбалансованого господарювання, перевиснаження природних ресурсів, промислових скидів та побутових забруднень у надзвичайних масштабах. Економічна стабільність України, її екологічна та національна безпека неможливі без вирішення екологічних проблем, найважливішою запорукою якого є екологічна освіта населення. Необхідність, загальність і обов'язковість екологічної освіти як умови формування екологічної культури суспільства закріплено в численних Законах про охорону навколишнього середовища, документах щодо Вищої освіти в Україні. Так, напрямок вищої освіти за професійним спрямуванням «Екологія» затверджений наказом Кабінету Міністрів України № 325 від 18 травня 1994 р. Зростання актуальності проблеми реалізації концепції стійкого розвитку в Україні гостро ставить питання про поліпшення якості екологічної освіти й виховання. Підготовка фахівців, здатних швидко сприймати нові вимоги еколого-економічної політики та ефективно вирішувати сучасні екологічні проблеми, можлива лише за умови подальшого вдосконалення всієї системи екологічного виховання та освіти, оскільки розвиток національної системи освіти з її головною складовою – екологічною освітою – є однією з рушійних сил у процесі переходу українського суспільства до гармонійного розвитку. Це обумовлено також і тим, що проблеми екологічної освіти і виховання вже виходять за національні межі та все більше набувають міжнародного характеру.

За даними Міністерства освіти і науки України, починаючи з 1988 р., у державі створено національну систему екологічної освіти. Поштовхом до її розвитку стала Міжурядова конференція з просвітництва стосовно навколишнього середовища, що відбулася у Тбілісі у 1977 р., яка визначила сутність екологічної освіти у сучасних умовах. У Декларації конференції записано: «Правильно зрозуміла освіта у

галузі навколишнього середовища повинна являти собою всебічний, триваючий удосконалення всього життя процес освіти, який враховує реалії світу, що швидко змінюється. Вона має підготувати людину до життя, озброївши її розумінням основних проблем сучасного світу і давши їй навички та засоби, необхідні для того, щоб вона могла відігравати за належної поваги до етичних цінностей плідну роль у поліпшенні життя і захисті навколишнього середовища».

Екологічна освіта України має вже достатньо тривалу історію – від появи у вищих навчальних закладах України перших навчальних курсів з питань екології, охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування у середині 70-х років минулого століття, до розробки і затвердження Концепції екологічної освіти України (2001 р.) та розробки, затвердження і поступового впровадження плану реалізації цієї Концепції на 2002-2005 рр. Широке розуміння необхідності екологічної освіти і виховання в Україні почало приходити після здобуття нею незалежності. Важливим етапом у розвитку екологічної освіти в Україні була спільна постанова Державного комітету УРСР з охорони природи та Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР «Про стан екологічної освіти в системі Мінвузу УРСР» (№11/4/210 від 24.04.1990 р.), якою була затверджена «Республіканська програма екологічної освіти у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах Української РСР на період до 2005 року». На виконання Програми значно розширилася мережа ВНЗ, у яких здійснюється підготовка фахівців-екологів, з'явилася низка нових, важливих у практичному значенні напрямів, які покликані забезпечити вирішення екологічних проблем у всіх сферах людської діяльності. Наступним важливим кроком став Указ Президента України від 12.09.1995 р. «Про основні напрями реформування вищої школи в Україні», у якому було сформульовано завдання щодо створення вищезгаданої Концепції екологічної освіти і виховання в Україні.

Концепція екологічної освіти є важливим регламентуючим державним документом, у якому зазначені стратегічні напрями і тактичні завдання розвитку екологічної освіти всіх верств населення від дитинства до старості з метою формування екологічної культури і свідомості громадян, навичок та фундаментальних екологічних знань. Вона враховує сучасний стан і перспективу розвитку суспільного знання, спрямована на перебудову змісту освіти відповідно до вимог часу, на формування екологічної культури як складової системи національного і громадського виховання усіх груп населення. Цей документ дає підставу розробляти і впроваджувати нові програми екологічної освіти і виховання як для дітей дошкільного і шкільного віку, так і для студентів профтехучилищ, технікумів, коледжів та ВНЗ, а також для керівників різних установ, фахівців різних профілів, галузей виробництва.

Без нової освітньої моделі не можна сформувати екологічну свідомість та вирішити дану проблему. Тому еколого-освітня модель розглядається як складова Національної концепції переходу України до стійкого розвитку і є невід'ємною складовою гуманітарної освіти. Вона охоплює усі групи населення та усі рівні освіти, максимально враховує функції екології у суспільному житті і ґрунтується на традиціях, звичаях та історичному досвіді українського народу. Еколого-освітня модель передбачає: підпорядкування, послідовність та інтегративну єдність виховного та навчального процесів, що забезпечуватиме неперервне підвищення рівня сформованості екологічної культури; напрацювання наукової та навчально-методичної бази для формування всіх ланок неперервної екологічної освіти, включаючи родинно-сімейне виховання й освіту дорослого населення; створення антологій, наукових видань, підручників; розробку та впровадження нових методик, оригінальних підходів до оптимізації навчально-виховного процесу тощо.

Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості та культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи наразі є одним із головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем як на глобальному, так і на національному рівні.

Згідно Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. за № 2697-VIII, метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем. Одним із основних засобів для досягнення цієї мети є підвищення якості освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, що дасть змогу встановити методологічні основи та запровадити безперервну екологічну освіту. Випереджаючими темпами має розвиватися всеохоплююча екологічна просвіта та виховання підрастаючого покоління шляхом підтримки діяльності позашкільних закладів освіти, еколого-натуралістичних центрів та природничих секцій центрів дітей і юнацтва та профільних громадських організацій. Значне підвищення рівня екологічної освіти, просвіти та виховання громадян України створить умови для запровадження у повсякденне життя громадян моделей сталого споживання, активізує їхню роль у запобіганні забрудненню та здійсненні контролю за станом навколишнього природного середовища, сталому використанні природних ресурсів та відновленні природно-ресурсного потенціалу України.